

IWAN I. ROWENCZAK, ŁESIA Ju. CIUCIURA
Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki
Katedra Geografii Ekonomicznej i Społecznej
ir_pavuk@ukr.net, Lesya.Tsyutsyura@i.ua

Prace kartograficzne Stefana Rudnickiego oraz związki ich autora z geografią i kartografią polską

Zarys treści. Stefan Rudnicki (po ukraińsku Stepan Rudnyckyj, 1877–1937), uważany za twórcę ukraińskiej geografii i kartografii, urodził się i kształcił w Galicji. Był absolwentem Uniwersytetu Lwowskiego, tu uzyskał doktorat i habilitację oraz pracował kilka lat jako docent prywatny. Po 1914 roku pracował w Wiedniu, później w Pradze, a w ostatnich latach życia w Charkowie. Publikował prace z zakresu historii, nauk przyrodniczych i geografii, w tym siedem

w języku polskim. W jego dorobku ważne miejsce zajmuje kartografia. Wydał około trzydziestu map, w tym ściennie mapy półkuli i kontynentów oraz ogólnogeograficzne i tematyczne mapy Ukrainy. Autorzy artykułu prezentują wybrane mapy oraz zwracają uwagę na wpływ nauki polskiej na twórczość Stefana Rudnickiego.

Słowa kluczowe: historia kartografii ukraińskiej, Stefan Rudnicki, Galicja, Uniwersytet Lwowski

Stefan Rudnicki (ukr. Stepan Rudnyckyj, 1877–1937) jest uważany za głównego twórcę ukraińskiej geografii i kartografii. Decydujący wpływ na kształtowanie się jego zainteresowań i osobowości naukowej wywarły geografia i kartografia niemiecka oraz austriacka, ale istotne było również wyraźne oddziaływanie nauki i kultury polskiej, zrozumiałe w Galicji przełomu XIX i XX wieku, w której przeważał język polski oraz polska kultura i nauka. Tu spędził dzieciństwo i młodość oraz studiował, a następnie pracował na uniwersytecie z polskim językiem wykładowym. Z bogatego i wielokierunkowego dorobku S. Rudnickiego na osobne omówienie w tym miejscu zasługują jego dość liczne prace kartograficzne. Ich związłą charakterystykę poprzedzmy przypomnieniem głównych faktów i polskich wątków w życiorysie tego przez wiele lat zapomnianego, a dziś cenionego na Ukrainie uczonego. Warto przy tym zaznaczyć, że właśnie w tym roku przypada sto czterdziesta rocznica jego urodzin i osiemdziesiąta rocznica śmierci.

Stefan Rudnicki (ryc. 1) urodził się w grudniu 1877 roku w Przemyślu w rodzinie nauczyciela historii, geografii i języka niemieckiego w miejscowym gimnazjum. Tu przyszły uczoney zdobył

Ryc. 1. Stefan Rudnicki (1877–1937)

wykształcenie podstawowe, a po przeniesieniu się rodziny do Tamopola uczył się trzy lata w tam-

tejszym polskim gimnazjum, aby po następnej przeprowadzce, tym razem do Lwowa, uczęszczać kolejne pięć lat do Czwartego Gimnazjum, także z polskim językiem nauczania. Jako wzorowy uczeń, będąc w ósmej klasie dostąpił zaszczytu udziału w delegacji witającej we Lwowie cesarza Franciszka Józefa. Świadectwo dojrzałości z odznaczeniem otrzymał w 1895 roku.

W latach 1895–1902 studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego – początkowo historię i germanistykę, aby na wyższych latach skupić się na geografii. Studia te pogłębił jeszcze w 1904 roku w zakresie geografii fizycznej, geomorfologii i geologii na Uniwersytecie Wiedeńskim u znanego geografa A. Pencka oraz geologa W. Uhliga, znawcy budowy geologicznej Alp i Karpat.

W 1899 roku uzyskał dyplom nauczyciela szkół średnich z prawem nauczania geografii oraz historii w języku polskim, niemieckim i ukraińskim. W tym samym roku podjął pracę nauczyciela w jednym z lwowskich gimnazjów, a od 1903 do 1913 roku był profesorem w polskiej Drugiej Szkole Realnej we Lwowie. Ponadto przez jeden rok (1902/1903) pracował w Pierwszym Gimnazjum w Tarnopolu. W czasie całej swojej działalności pedagogicznej w szkołach średnich uczył geografii, historii nowożytnej, historii kraju ojczystego oraz języka niemieckiego i ruskiego (ukraińskiego). Już w 1901 roku otrzymał tytuł doktora filozofii na podstawie pracy o plamach na Słońcu, której promotorem był prof. Anton Rehman. Praca ta została opublikowana najpierw w 1900 roku po ukraińsku, a następnie po polsku w prestiżowym czasopiśmie „Kosmos” (S. Rudnicki 1901).

W 1907 roku Stefan Rudnicki podjął starania o uzyskanie habilitacji z zamiarem objęcia stanowiska wykładowcy na Uniwersytecie Lwowskim. Zwieńczeniem tych starań było zdanie kolokwium habilitacyjnego i wykład na temat Morza Czarnego w lutym 1908 r. oraz jednogłówna decyzja Kolegium Profesorów (zatwierdzona po kilku miesiącach w Wiedniu) o przyznaniu mu habilitacji. Otworzyło to dr. hab. S. Rudnickiemu drogę do objęcia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego stanowiska prywatnego docenta, które sprawował od 1908 do 1914 roku. We Lwowie przebywał także krótko później, od września 1917 do maja 1919 roku po powrocie z trzyletniego pobytu w Wiedniu, gdzie pracował w uniwersyteckim Instytucie Antropologicznym oraz jako kartograf wojskowy w Sztabie Generalnym.

Do Wiednia powrócił w 1919 roku i wykładał geografę gospodarczą w Akademii Handlu Światowego. Od 1921 roku pracował jako profesor geografii na Ukraińskim Wolnym Uniwersytecie w Pradze. Po otrzymaniu w 1926 roku zaproszenia władz radzieckiej Ukrainy wyjechał najpierw do Kijowa, a następnie do Charkowa, gdzie w 1927 roku zorganizował Ukraiński Naukowo-Badawczy Instytut Geografii i Kartografii (Ukraiński naukowo-dosлідnyj instytut heohrafiji ta kartohrafiji) oraz został jego dyrektorem i kierownikiem wydziału kartograficznego. Aresztowany z przyczyn politycznych w 1933 roku został zesłany najpierw na Wyspy Sołowieckie, a następnie do jednego z obozów w Karelii, gdzie został rozstrzelany w listopadzie 1937 roku¹.

*

Badaniami naukowymi i publikowaniem ich wyników Stefan Rudnicki zajął się bardzo wcześnie, już w czasie studiów na Uniwersytecie Lwowskim. Do 1900 roku opublikował kilka artykułów i recenzji o tematyce historycznej, m.in. o wojnie polsko-kozackiej w 1625 roku. Od początku XX wieku przeniósł swoje zainteresowania na nauki przyrodnicze, co znalazło odzwierciedlenie w kilkunastu publikacjach z tego zakresu, w tym siedmiu pracach napisanych w języku polskim. Ich tematyka dotyczyła astrofizyki, geografii fizycznej, geomorfologii i oceanografii. Obok wymienionej wyżej ważnej rozprawy *O plamach na słońcu* (1901) należy wyróżnić serię polemik z Eugeniuszem Romerem w sprawie rozwoju doliny Dniestru (E. Romer 1906, 1907; S. Rudnicki 1907a,b,c) i dyluwialnego wypiętrzenia Karpat (S. Rudnicki 1907d) oraz artykuł *Morze Bałtyckie i Morze Czarne* w pierwszym tomie „Encyklopedii Polskiej” (S. Rudnicki 1912a). Ten ostatni artykuł został przygotowany na podstawie materiałów zebranych do wspomnianego wyżej wykładu habilitacyjnego z 1908 roku. Po 1914 roku publikował różne kompendia geograficzne poświęcone głównie Ukrainie, a także recenzje aktualnych prac polskich i zagranicznych, w tym atlasów i map, np. atlasu geograficz-

¹ S. Rudnicki został zrehabilitowany dopiero w roku 1989, a dzienną datę jego śmierci (3 listopada 1937 r.) udało się ustalić, o czym doniosła kijowska prasa, w końcu 1991 roku. Tym samym nie potwierdziła się informacja podana przez Z.J. Wójcika w „Polskim Słowniku Biograficznym” (1991), jakoby S. Rudnickiego widziano jeszcze w 1942 r. w Kazachstanie (przyp. red).

nego M. Korduby (S. Rudnyćkyj 1912b), mapy politycznej Europy wydanej przez firmę Fleminga w Głogowie (S. Rudnyćkyj 1917a), a przede wszystkim znanej *Wojenno-politycznej mapy Polski* E. Romera w skali 1:5 000 000, wydanej we Lwowie w 1916 roku (S. Rudnizki 1917b).

Od 1901 roku Stefan Rudnicki czynnie uczestniczył w pracy Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika i drukował swoje prace w jego organie „Kosmos”. Działał także w Towarzystwie Naukowym im. Tarasa Szewczenki (od 1907 r. był członkiem zarządu) oraz w Ukraińskim Towarzystwie Pedagogicznym we Lwowie (Z.J. Wójcik 1991).

*

Jak już zaznaczyliśmy wyżej, w dorobku Stefana Rudnickiego ważne miejsce zajmują rezultaty jego twórczości kartograficznej. Ustaliśmy w naszych badaniach, że opracował on i opublikował około 30 map. Są wśród nich mapy półkul, części świata, wybranych regionów (np. Europy Wschodniej, części ziem polskich), ale najwięcej jest map Ukrainy, przy czym rozpiętość ich skal jest bardzo duża – od 1:1 000 000 do 1:73 000 000. Również duże jest ich zróżnicowanie pod względem treści. Są to zarówno mapy ogólnogeograficzne, jak i tematyczne, m.in. mapy budowy geologicznej, klimatu, gleb i świata roślinnego, a w kategorii map społeczno-politycznych dominują mapy ludnościowe. Możemy tu wyróżnić mapy ściennie, podręczne oraz mniej znane mapy atlasowe i załącznikowe w książkach i artykułach. Tę różnorodność potwierdza poniższy chronologiczny przegląd wybranych map S. Rudnickiego ze zwróceniem większej uwagi na kilka tytułów, odzwierciedlających podstawowe kierunki i cechy jego działalności kartograficznej.

Pierwsza mapa autorstwa S. Rudnickiego ukazała się już w 1906 roku. Była to ścienna *Mapa planiglobów* w skali 1:30 000 000, wydana przez wiedeńską firmę Edwarda Hölzla, jedyna mapa tego autora z nazewnictwem geograficznym w języku polskim. Niestety, w żadnym zbiorze kartograficznym Ukrainy i Polski nie udało się znaleźć zachowanego egzemplarza tej mapy. Możemy natomiast zdemontrować mapę w tej samej skali, wydaną w następnym 1907 roku także przez E. Hölzla, ale z nazewnictwem ukraińskim, zatytułowaną *Stinna karta piwkuł zapadnoj i schidnoj dla ruskich szkii* [1]². Była to pierwsza mapa ścienna świata wydana po ukraińsku (ryc. 2). Sporzą-

dzono ją z uwzględnieniem ówczesnego stanu wiedzy i stosowanej terminologii. Południk zerowy poprowadzono przez wyspę Ferro, równik opisano jako „riwnyk”, a nie jak obecnie na mapach ukraińskich „ekwator”, zaś bieguny północny i południowy jako „bihuny” (dziś „polusy”). Kontynenty oznaczono różnymi barwami: Europę pomarańczową, Azję zieloną, Australię żółtą, Afrykę fioletową, a obie Ameryki różową; nie pokazano wybrzeży Antarktydy, a tylko jej przybliżony zarys. Mapa zawiera nazwy państw, ich stolic i wybranych dużych miast. Wielkie formy terenu przedstawiono za pomocą brązowych kresek oraz umieszczono ich nazwy, np. Alpy, Karpaty, Ural.

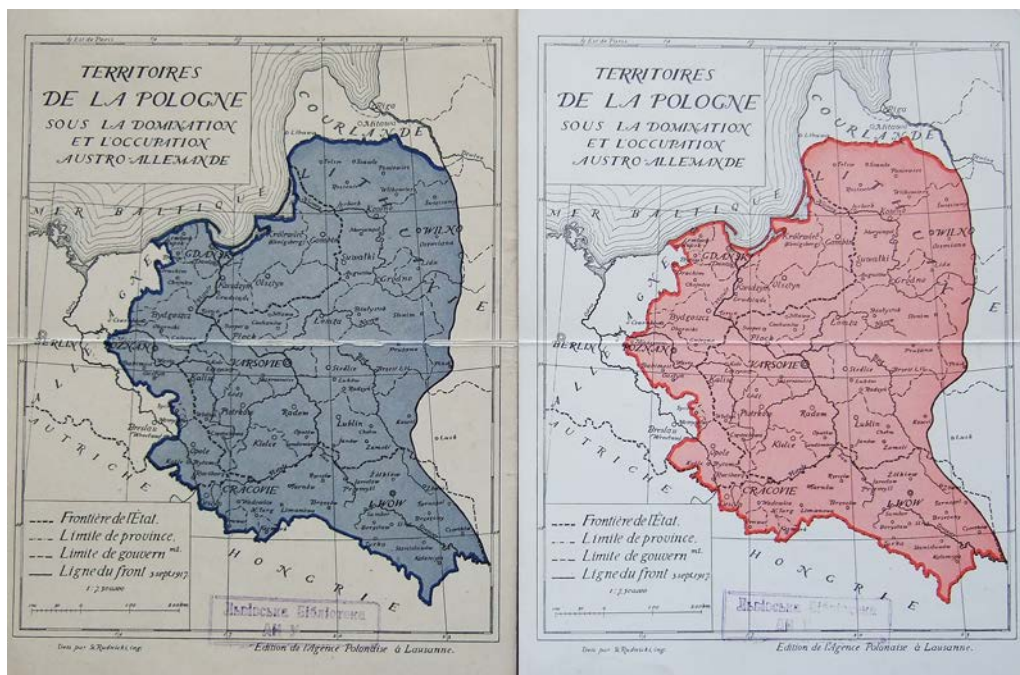
Już na początku pobytu w Wiedniu w latach 1914–1917 Stefan Rudnicki opublikował ważną pracę w języku niemieckim *Ukraine und die Ukrainer*, wznowioną w 1915 roku oraz wydaną także w Rzymie (po włosku), Berlinie i Jersey City (po angielsku), do której była dołączona jego barwna *Etnographische Übersichtskarte der Ukraine* (Przeglądowa mapa etnograficzna Ukrainy) w skali 1:7 500 000. Mapa ta została dołączona również do jego następnej książki pt. *Ukraina, Land und Volk*, opublikowanej w Wiedniu w 1916 roku. Taką samą skalę, zasięg oraz treść, lecz z precyzyjniej pokazanym zasięgiem ludności ukraińskiej miała *Ohladowa karta ukraińskich zemel* (Przeglądowa mapa ziem ukraińskich) [2] dołączona do wydanej we Lwowie w 1917 i wznowionej w 1921 roku książki *Ukrajina – nasz ridnyj kraj* (Ł.Ju. Ciuciura 2010). Warto dodać, że w angielskojęzycznym wydaniu pierwszej z przytoczonych książek pt. *The Ukraine and the Ukrainians* (Jersey City 1915) były zamieszczone trzy małoskalowe mapy tematyczne: *Racial & national borders in Central Europe* (Etniczne i państwowe granice w Europie Środkowej), *European Russia. Distribution of soils* (Rosja europejska. Rozmieszczenie gleb) oraz *Das Wohngebiet der Ukrainer in Europa – The Ukrainian territory in Europe*, z dwujęzycznym tytułem, ale tylko niemieckim nazewnictwem (Ł.Ju. Cieciora 2009a)³.

² Liczby w nawiasach kwadratowych odsyłają do numerów pozycji umieszczonego na końcu wykazu wybranych map S. Rudnickiego.

³ Dobre barwne reprodukcje wszystkich pięciu wspomnianych tu mało znanych map załącznikowych S. Rudnickiego można obejrzeć w obu poświęconych im artykułach Ł.Ju. Ciuciury (2009a, 2010) w dostępnym w Polsce „Wisnysku Heodeziji ta Kartohrafii” (przyp. red.).

Ryc. 2. Ścienna mapa półkul zachodniej i wschodniej S. Rudnickiego w skali 1:30 000 000, Wiedeń 1907

Ryc. 3. Mapa obszaru Polski pod okupacją niemiecko-austriacką, wydana w Lozannie w końcu 1917 r. w formie dwóch kart pocztowych w niebieskiej i czerwonej kolorystycznej

Niewątpliwą ciekawostką jest niewielka mapa *Territoires de la Pologne sous la domination et l'occupation austro-allemande* (Polska pod panowaniem i okupacją austriacko-niemiecką), jedyna praca kartograficzna S. Rudnickiego, z nazewnictwem i objaśnieniami w języku francuskim poświęcona specjalnie Polsce [3]. Została ona wydana w formie dwóch kart pocztowych o wymiarach 12,5×15,5 cm przez Polską Agencję w Lozannie prawdopodobnie w końcu roku 1917, ponieważ pokazana na nich linia frontu jest datowana na wrzesień tego właśnie roku. Mapa w skali 1:7 500 000 przedstawia obszar dzisiejszej Polski wraz z Litwą oraz zachodnimi częściami Białorusi i Ukrainy z wyeksponowaniem barwnymi powierzchniami – niebieską lub czerwoną (w drugim wariantcie) ziem przedrozbiorowej Rzeczypospolitej (ale także Prus Wschodnich i Górnego Śląska) okupowanych przez Niemcy i Austro-Węgry. Ponadto oznaczono na niej granice państw, niemieckich prowincji i rosyjskich guberni oraz większe miasta i główne rzeki (ryc. 3). Na drugiej stronie pocztówki zamieszczono tablicę statystyczną pt. „Tableau statistique comparatif”.

Trzy bardzo ważne mapy Stefana Rudnickiego ukazały się w 1918 roku, przy czym każda z nich przedstawiała terytorium Ukrainy oraz została wykonana i wydrukowana w renomowanym wiedeńskim wydawnictwie kartograficznym Freytaga i Berndta. Wyróżnia się tu efektowna *Stinna fizyczna karta Ukrajiny* w skali 1:1 000 000, wydana nakładem Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki we Lwowie [4]. Mapa obejmuje rozległe terytorium od Smoleńska po Warnę i Soczi nad Morzem Czarnym oraz od Krakowa po Astrachań w delcie Wołgi. Jest to typowa dla ówczesnej kartografii szkolnej mapa ogólnogeograficzna z dominującym hipsometryczno-cieniowym obrazem rzeźby, bogatą siecią rzeczną oraz dyskretnie pokazanymi osiedlami i liniami kolejowymi. Dużym atutem mapy jest towarzyszące jej pięć kartonów tematycznych w skali 1:5 000 000. Są to kolejno: mapa narodowościowa („narodopisna” – wariant wymienionej wyżej mapy załączonej do książki *Ukrajina – nasz ridnyj kraj*), mapa geologiczna, mapa regionów naturalnych, mapa klimatu i mapa roślinności (ryc. 4).

Mapa fizyczna Ukrainy spotkała się z dużym zainteresowaniem niektórych polskich geografów i kartografów, o czym świadczą jej dwie recenzje opublikowane co prawda dopiero

w 1923 roku w inauguracyjnych numerach „Polskiego Przeglądu Kartograficznego” we Lwowie i „Czasopisma Geograficznego” w Łodzi. Autorem obu był Józef Wąsowicz, uczeń prof. E. Romera, znany ze związkłości i radykalizmu swoich bardzo licznych opinii o polskich i zagranicznych publikacjach kartograficznych. Taka była również zreprodukowana tu krótka lecz treściwa recenzja w „Polskim Przeglądzie Kartograficznym” (ryc. 5), w której pochwalił bogatą treść mapy i poprawne nazewnictwo ukraińskie, jednocześnie wytykając braki i niekonsekwencje w cieniowaniu rzeźby terenu oraz krytykując jakość druku. Z kolei w znacznie dłuższej recenzji w „Czasopiśmie Geograficznym” skupił się na ocenie obrazu rzeźby, doceniając walory zastosowanej skali barw hipsometrycznych i jeszcze mocniej krytykując braki cieniowania. Ponadto zwrócił uwagę na uszczuplenie zasięgów narodów sąsiadujących z Ukraińcami na pierwszym kartonie tematycznym oraz podkreślił ogólnie dobrą czytelność mapy i jej przydatność jako pomocy szkolnej.

W tym samym 1918 roku ukazały się w Wiedniu dwie ważne mapy podręczne Ukrainy w skali 1:2 000 000, także ogólnogeograficzne, ale z elementami treści administracyjnej i gospodarczej, przy czym były to właściwie dwie wersje językowe – niemiecka i ukraińska mapy o identycznym zasięgu z niewielkimi różnicami w treści [5,6]. Obie obejmowały prawie taki sam obszar jak mapa fizyczna, przedstawiały rzeźbę metodą kreskową i wyróżniały się bardzo szczegółowym, jak na tę skalę, obrazem sieci osadniczej. Najpierw została opublikowana mapa w wersji niemieckojęzycznej zatytułowana *G. Freytags Karte der Ukraina* [5], a następnie w końcu roku – po pewnych korektach granic i dodaniu oznaczonego pomarańczową barwą zasięgu ukraińskiego terytorium etnicznego (jak na wymienionych wyżej mapach załącznikowych i kartonie mapy fizycznej) – mapa w języku ukraińskim pt. *Karta Ukrajiny* (ryc. 6). Uwzględniono na niej bardzo dużą liczbę miejscowości z rozróżnieniem stolic państw, miast gubernialnych, powiatowych i innych oraz wsi. Pokazano także granice polityczne i administracyjne, koleje, ważniejsze drogi oraz kopalnie węgla, rud żelaza, soli, ropy naftowej, a nawet huty żelaza oraz wytwórnie parowozów i wagonów. Ze względu na czas wydania, bogactwo treści, a szczególnie starannie opracowane przez S. Rudnickiego obfite ukraińskie nazew-

Ryc. 4. Ścienna fizyczna mapa Ukrainy S. Rudnickiego w skali 1:1 000 000 z pięcioma kartonami tematycznymi, Wiedeń 1918

nictwo, zwłaszcza w odniesieniu do miejscowości, mapę tę uważa się za unikatową i za jedną z ważniejszych jego prac kartograficznych (Ł.Ju. Ciuciura 2013).

Zarówno mapy etnograficzne zamieszczone w pracach geopolitycznych opublikowanych w latach 1914–1921, jak i opisane wyżej trzy mapy Ukrainy (ścienna i obie podręczne) z 1918 roku miały głównie charakter propagandowy, a ich celem było między innymi rozbudzenie i umacnianie tożsamości narodowej Ukraińców. Stefan Rudnicki w rozpadzie Austro-Węgier i w nowej sytuacji politycznej w Europie po pierwszej wojnie światowej widział bowiem szansę na powstanie Ukrainy jako niezależnego państwa w granicach opartych na kryteriach etnicznych, a w realizacji tej koncepcji miały pomóc także jego mapy.

Bardzo pracowite okazały się dla Stefana Rudnickiego następane dwa lata, kiedy to nadal

współpracując z firmą Freytaga i Berndta przygotował ukraińskojęzyczne wydania ośmiu ściennych map szkolnych obu półkul i poszczególnych części świata (z wyjątkiem Antarktydy). Wszystkie te mapy [7–14] zostały wydane w 1920 roku nakładem Towarzystwa „Wernyhora” w Kijowie, przy czym mapa Europy była wykonana w skali 1:5 000 000, mapy pozostałych kontynentów 1:10 000 000, a mapy obu półkul 1:30 000 000 (I.I. Rowenczak, Ł.Ju. Ciuciura 2014). Były to wyłącznie mapy fizyczne z wyrazistym hipsometryczno-cieniowanym obrazem rzeźby terenu z charakterystyczną skalą barw hipsometrycznych i kontrastującymi z nimi pastelowymi barwami batymetrii oceanów, co możemy stwierdzić na pokazanej tu reprodukcji jednej z map półkul (ryc. 7). Warto tu zauważyć, że mapy te, podobnie jak prawie wszystkie prace kartograficzne S. Rudnickiego z lat 1914–1920 noszą charakterystyczne piętno

61. STEFAN RUDNYČKYJ. **Stinna fizyczna karta Ukrainy.** Freytag i Berndt, Wiedeń. Naukowe Tow. im. Szewczenki, Lwów, 1918. 1 : 1,000.000. 4 sekcje. 101.5 × 73.5 cm.

This map of Ukraina, though issued for propagande purposes, nevertheless stands on a comparatively high level both scientifically and technically. The propagandist nature of the work is naturally most apparent in the ethnographic map, disregarding, as it does, data obtainable from original sources, and the shading of the terrain, hastily executed and strikingly inconsistent in many places.

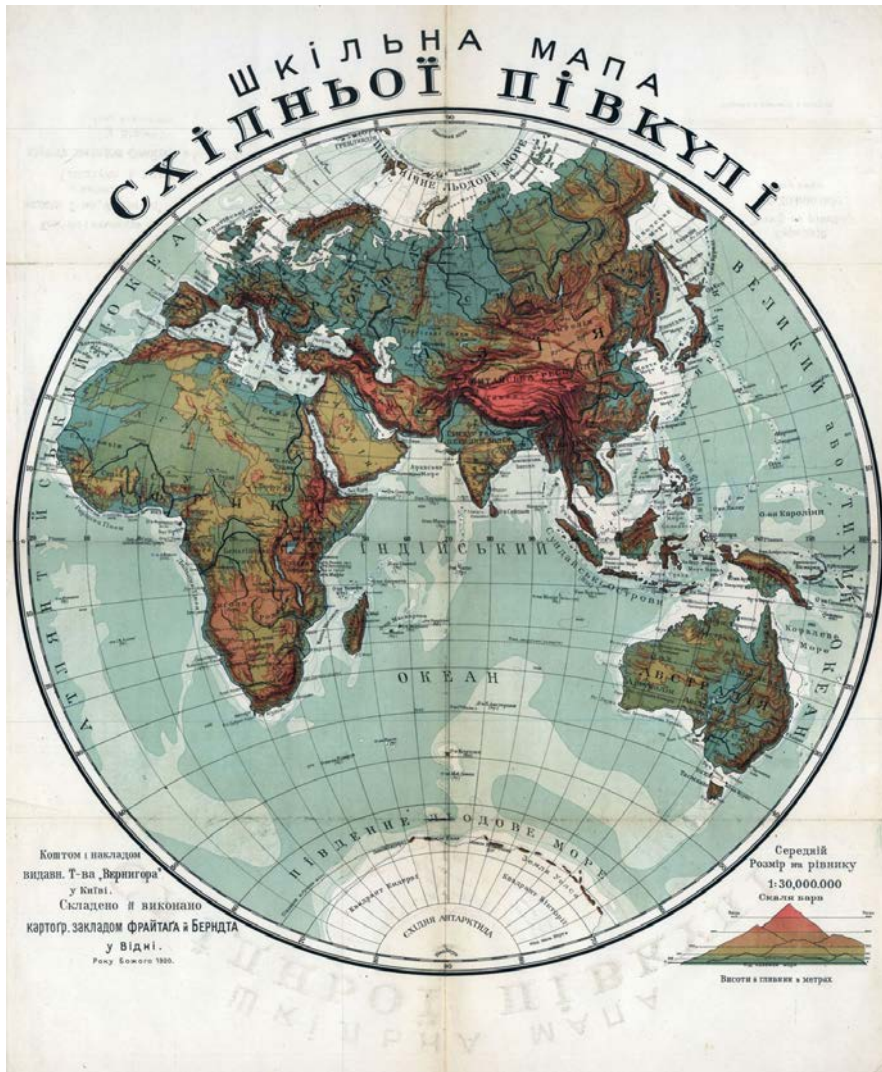
Hypsometryczna mapa Ukrainy od Wisły aż po morze Kaspjskie i Samarę, z terenem przedstawionym warstwicami, skośnem cieniowaniem i barwami ze znanej skali t. zw. Freytaga, która daje niewątpliwie wielką plastykę zwłaszcza w partjach górskich. Mapa daje ponadto batymetrię części Morza Czarnego, oraz mapkę etnograficzną z bardzo szerokim zasięgiem Rusinów (t. zw. Ukraińców), geologiczną, morfologiczną, klimatyczną, roślinną, w podziacie 1 : 5,000.000. W mapę wniesiono bardzo wiele nazw krain geograficznych i poprawną nomenklaturę ruską dla całego objętego ramkami terytorjum. Rysunek terenu, jako cieniowany, wykazuje dużo braków i niekonsekwencji, jest też, zdaje się, z wielkim pośpiechem robiony; to samo powiedzieć można i o druku, nie dorównującym innym wydawnictwom Freytaga.

(jw)

Ryc. 5. Recenzja ściennej fizycznej mapy Ukrainy z 1918 r. (faksymile), napisana przez J. Wąsowicza i opublikowana w 1923 r. w pierwszym numerze „Polskiego Przeglądu Kartograficznego”

Ryc. 6. Podręczna mapa Ukrainy S. Rudnickiego w skali 1:2 000 000, Wiedeń 1918

Ryc. 7. Szkolna mapa półkuli wschodniej S. Rudnickiego w skali 1:30 000 000, Kijów, Wiedeń 1920

stylu graficznego wiedeńskiego wydawnictwa Freytaga i Berndta, w którym były wykonywane i drukowane (P. Sztójko 2002).

Z praskiego okresu działalności Stefana Rudnickiego znana jest jego schematyczna mapa tektoniczna Europy Wschodniej w skali 1:9 000 000, dołączona do rozprawy *Morfologiczni kraji Schidnoj Jewropy*, opublikowanej w zbiorze prac poświęconych czeskiemu geografowi prof. V. Švamberze (Praha 1926). Mapie

tej, a także całej rozprawie poświęcił obszerną krytyczną recenzję polski geolog i petrograf Czesław Kuźniar (1927), opublikowaną w trzecim tomie „Polskiego Przeglądu Kartograficznego”. Jej autor dokładnie przeanalizował kryteria wydzielenia krain morfologicznych, nie zawsze zgadzając się ze Stefanem Rudnickim, któremu ponadto radził prowadzenie własnych badań, a nie ograniczanie się do kompilacji poglądów innych uczonych.

Wreszcie ostatni okres działalności Stefana Rudnickiego po przyjeździe na radziecką Ukrainę to przede wszystkim, jak już wiemy, kierowanie pracami charkowskiego Instytutu Geografii i Kartografii. Również z tego okresu

Karpaty (1895) A. Rehmana, *Geologii ziem polskich* (1903, 1909) J. Siemiradzkiego, *Kursu geografii Polski* (1922), S. Lencewicza, a prawdopodobnie także z *Atlasu do dziejów Polski* (1899, 1907) E. Niewiadomskiego. Podczas

Ryc. 8. Fizyczna mapa Ukraińskiej SRR i ziem sąsiednich S. Rudnickiego w skali 1:5 000 000 zamieszczona w atlasie geograficznym pod red. J.M. Szokalskiego, Charków 1929

pozostawił po sobie kilka interesujących map szkolnych, m.in. ścienną fizyczną mapę Ukraińskiej SRR w skali 1:1 500 000 (Charków 1929) [15] oraz dwie mapy atlasowe Ukrainy – fizyczną (ryc. 8) i polityczną w skali 1:5 000 000 [16,17], zamieszczone w przetłumaczonym z języka rosyjskiego i wydany w 1929 roku w Charkowie atlasie szkolnym pod redakcją Ju.M. Szokalskiego (I.I. Rowenczak, Ł.Ju. Ciuciura 2011).

*

Stefan Rudnicki w swojej działalności naukowej korzystał z dzieł wybitnych polskich uczonych, w tym również z prac z zakresu kartografii. Korzystał m.in. z monografii *Ziemie dawnej Polski i sąsiednich krajów słowiańskich*, T. 1,

pracy nad omówioną wyżej ścienną mapą fizyczną Ukrainy (1918) wykorzystywał – obok innych źródeł – również mapy Eugeniusza Romera. Bardzo przydatna w jego pracy była także *Przeglądowa mapa geologiczna ziem Polskich i obszarów przyległych* (1912) J. Grzybowskiego.

Stefan Rudnicki zdobył polskojęzyczne wykształcenie średnie, słuchał wykładów polskich profesorów na Uniwersytecie Lwowskim, a po ukończeniu studiów sam nauczał po polsku w gimnazjum i w szkole realnej. Opublikował szereg prac w języku polskim, w tym jedną mapę szkolną. Był dobrze znany w polskim środowisku naukowym, szczególnie wśród geografów i kartografów, o czym świadczą między innymi recenzje jego prac opublikowane w polskich czasopiśmie.

Literatura

- Ciuciura Ł.Ju., 2009a, *Małowidomi dribnomassztabni karty Jewropy ta iji rehioniw akademika S. Rudnyćkoho 1915 r.* „Wisnyk Heodeziji ta Kartohrafiji” nr 2, s. 42–45.
- Ciuciura Ł.Ju., 2009b, *Znaccennia „Stinnoj fizycznój karty Ukrainy” S. Rudnyćkoho u rozwytku ukrain-skoj nacionalnoj heohrafii i kartohrafii.* „Wisnyk Lwiwśkoho Uniwersytetu. Serija heohrafija” Wyp. 36, s. 314–320.
- Ciuciura Ł.Ju., 2010, *Ohladowa karta ukrainińskich zemel Stepana Rudnyćkoho: osoblywosti rozoblennia ta wydannia (1914–1921 rr.).* „Wisnyk Heodeziji ta Kartohrafiji” nr 5, s. 42–47.
- Ciuciura Ł.Ju., 2013, *„Karta Ukrainy” Stepana Rudnyćkoho wydannia 1918 r. (niemieckomowny wariant): peredumowy stworennia ta osoblywosti zmistu.* „Wisnyk Heodeziji ta Kartohrafiji” nr 4, s. 33–38.
- Harasimiuk K., 2008, *Instytut Geograficzny na Uniwersytecie we Lwowie (1883–1939).* W: *Historia geografii polskiej*, Red. A. Jackowski, S. Liszewski, A. Richling. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. s. 325–336.
- Kuźniar C., 1927, rec.: *St. Rudnyćkyj: Morfologiczni krai Schidnoi Ewropy. 1:9 000 000. Outline Map showing the structure and morphology of Eastern Europe.* „Sbornik zemepisnych prací venovaných prof. V. Švamberovi”. Praha 1926. „Polski Przegląd Kartograficzny” T. 3, nr 17, s. 16–21.
- Padiuka N.W., 2005, *Etnokartohraficzni praci S. Rudnyćkoho.* W: *Nacionalne kartohrafuwannia: stan, problemy ta perspektywy rozwytku.* Zbiryk naukowych prac, Wyp. 2, s. 222–227.
- Romer E., 1906, *Kilka przyczynków do historii doliny Dniestru.* „Kosmos” T. 31, s. 363–386.
- Romer E., 1907, *Odpowiedź Dr. Stefanowi Rudnickiemu w sprawie historii doliny Dniestru.* „Kosmos” T. 32, s. 93–94.
- Rowenczak I.I., Ciuciura Ł.Ju., 2011, *Kartohraficzna dijalnist’ S. Rudnyćkoho u charkiwśkyj period (1926–1933 rr.).* „Wisnyk Heodeziji ta Kartohrafiji” nr 4, s. 35–42.
- Rowenczak I.I., Ciuciura Ł.Ju., 2014, *Szkilni karty materiykiw ta czastyn switu S. Rudnyćkoho 1920 roku.* „Wisnyk Heodeziji ta Kartohrafiji” nr 3, s. 40–45.
- Rudnicki S., 1901, *O plamach na słońcu.* „Kosmos” T. 26, s. 327–395, 473–537.
- Rudnicki S., 1907a, *W sprawie historii doliny Dniestru.* „Kosmos” T. 32, s. 91–92.
- Rudnicki S., 1907b, *Oświadczenie wobec odpowiedzi Prof. Dra E. Romera.* „Kosmos” T. 32, s. 219–220.
- Rudnicki S., 1907c, *Odpowiedź na recenzje D-ra Romera.* „Kosmos” T. 32, s. 367–372.
- Rudnicki S., 1907d, *W sprawie dyluwialnego wypiętrzenia Karpat. Odpowiedź Drowi Romerowi.* „Kosmos” T. 32, s. 462–463.
- Rudnicki S., 1912a, *Morze Bałtyckie i Morze Czarne.* W: *Geografia fizyczna ziem polskich i charakterystyka fizyczna ludności.* „Encyklopedia Polska” T. 1, dział 1 i 2, Kraków, s. 299–311.
- Rudnyćkyj S., 1912b, rec.: *M. Korduba. Heohraficzny atlas. Kołomyja: Hałycka nakładnia Jakowa Orensztajna.* „Nasza Szkoła” Lwiv, Czerniwci, kn. 4-5, s. 62–66.
- Rudnyćkyj S., 1917a, rec.: *Flemmings Friedenskarten Hrs. von Prof. Kettler. Nr 1. Politisch-geographische Grundlagen Europas für Friedensbetrachtungen. 1:7 500 000. Berlin u. Glogau 1916.* „Wisnyk Sojuza wyzwolenia Ukrainy” Cz. 138, s. 126–127.
- Rudnitski S., 1917b, rec.: *Eine kriegspolitische Karte von Polen (Wojskowo-polityczna mapa Polski von E. Romer. Lwów 1916).* „Ukrainische Korrespondenz” Wien, H. 6, s. 11–12.
- Sossa R., 2007a, *Istorija kartohrafuwannia terytoriji Ukrainy.* Kyjiw: Lybid’, 334 s.
- Sossa R., 2007b, *Kartohrafuwannia terytoriji Ukrainy wid najdawniszych czasiw do 1941 r. Bibliohraficznyj pokazyczky.* Kyjiw: Instytut istoriji Ukrainy NAN Ukrainy, 240 s.
- Szabluj O., 1996, *Akademik Stepan Rudnyćkyj – osnowopolożnyk ukrainińskoj kartohrafiji.* „Pamjatki Ukrainy” Nr 2, s. 106–109.
- Sztojko P., 1997, *Stepan Rudnyćkyj (1877–1937). Żyttieypisno-bibliohraficznyj narys.* Lwiv: NTSz, 184 s.
- Sztojko P., 2002, *Ukrainińsko-awstrijski kartohraficzni zwiazky (za materiałamy wideńskoho wydawnictwa „Freytag und Berndt”).* „Naukowyj Wisnyk Czerniweckoho Uniwersytetu” Wyp. 138, s. 206–210.
- [Wąsowicz J.] jw, 1923a, rec.: *Stefan Rudnyćkyj. Stinna fizyczna karta Ukrainy. Freytag i Berndt, Wiedeń. Naukowe Tow. im. Szewczenki, Lwów, 1918, 1:1 000 000.* „Polski Przegląd Kartograficzny” T. 1, nr 1, s. 35.
- [Wąsowicz J.] W., 1923b, rec.: *St. Rudnyćkyj. Stinna fizyczna karta Ukrainy. 1:1 000 000. Nakł. Tow. Nauk im. Szewczenki. Lwów 1918.* „Czasopismo Geograficzne” T. 1, 1923, z. 1, s. 57.
- Wójcik Z.J., 1991, *Rudnyćkyj (Rudnicki, Rudnitski) Stepan (Stefan, Stephen) (1877–po 1942).* „Polski Słownik Biograficzny” T. 32, z. 4, s. 662–664.
- Wójcik Z.J., 1992, *Z dziejów geografii w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie.* „Czasopismo Geograficzne” T. 32, s. 223–228.

Mapy Stefana Rudnickiego (wybór)

- [1] *Stinna karta piwkuł zapadnoj i schidnoj dla ruskich szkil.* 1:30 000 000. Wiedeń: Ed. Helzel, 1907.
- [2] *Ohladowa karta ukrainińskich zemel.* 1:7 500 000. W: *Ukrainina – nasz ridnyj kraj.* Lwiv: Nakł. Zahalnoj ukrainińskoj kulturnoj rady, 1917; wyd. 2, Lwiv 1921.

- [3] *Territoires de la Pologne sous la domination et l'occupation austro-allemande*. 1:7 500 000. Edition de l'Agence Polonaise á Lousanne [b.r. wyd., 1917 lub 1918, karta pocztowa].
- [4] *Stinna fizyczna karta Ukrainy*. 1:1 000 000 oraz 5 map bocznych 1:5 000 000. Nakładom Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka u Lwowi. Wiedeń, Frajtag i Berndt, 1918.
- [5] *G. Freytags Karte der Ukraina*. 1:2 000 000. Wien: Kartogr. Anstalt Freytag & Berndt [b.r. wyd., 1918].
- [6] *Karta Ukrainy*. 1:2 000 000. Wiedeń: Frajtag i Berndt, 1918.
- [7] *Szkilna mapa Schidnoj piwkuli*. 1:30 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [8] *Szkilna mapa Zachidnoj piwkuli*. 1:30 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [9] *Szkilna mapa Ewropy*. 1:5 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [10] *Szkilna mapa Piwnicznej Ameryky*. 1:10 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [11] *Szkilna mapa Piwdennoj ta Serednoj Ameryky*. 1:10 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [12] *Szkilna mapa Aziji*. 1:10 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [13] *Szkilna mapa Afryky*. 1:10 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [14] *Szkilna mapa Awstraliji ta Okeaniji*. 1:10 000 000. Kosztom i nakładom wydawn. T-wa „Wernyhora” u Kyjiwi. Składeno i wykonano kartogr. zakładom Frajtaga i Berndta u Widni, 1920.
- [15] *Stinna fizyczna karta USRR ta susidnich zemel*. 1:1 500 000. Charkiw: Knyhospiika, 1929.
- [16] *Fizyczna karta URSR i susidnich zemel*. 1:5 000 000. W: *Heohraficznyj atlas*, pid red. Ju.M. Szokalskoho. Charkiw: Naoczni pryładdia, 1929.
- [17] *Polityczna karta URSR i susidnich zemel*. 1:5 000 000. Tamże (współautor T. Skrypnyk).

Cartographic works of Stefan Rudnicki (Stepan Rudnytskyi) and his connections with Polish geography and cartography

Summary

Stefan Rudnicki (ukr. Степан Рудницький, Stepan Rudnytskyi, 1877–1937) is considered to be a founder of Ukrainian geography and cartography. The Austrian and German geography and cartography had a decisive influence on the development of his personality as a scholar, but the Polish science, which at the turn of the 19th and 20th centuries was dominant in Galicia, one of the provinces of Austro-Hungary, also affected him to a large extent.

Stefan Rudnicki was born in the town of Przemyśl. After graduating from the Polish Gymnasium in Lvov, in the years 1895–1902, he studied history, German philology and geography at the University of Lvov. In 1901 he obtained his doctoral degree, then, after habilitating in 1908, he worked as a private docent at that university. At the same time he was a teacher in several Polish-language secondary schools. Since 1914 he had been working in Vienna, later in Prague, and in recent years in Kharkov in Ukraine. He published his scholarly works initially in the field of history and later in the natural sciences; among them seven works appeared in Polish.

Cartography occupies a very significant place in the Rudnicki's scientific inheritance. He elaborated and published about 30 maps in total. Among them

there are maps of the hemispheres, continents, selected regions, but most of them are the maps of Ukraine. These are both general reference maps, as well as thematic ones (geological maps, maps of population, etc.), both wall maps and maps attached to his books and articles. Particularly worthy of note are the wall map of western and eastern hemispheres (1907) and two maps of Ukraine – the physical wall map and general reference one (1918), the series of eight physical maps of the hemispheres and continents (1920) and the wall map of Ukraine and adjacent areas (1929).

Stefan Rudnicki was a member of the Nicolaus Copernicus Society of Naturalists and within its organ, a scientific magazine titled “The Cosmos”, he published his works. He was well known in the circles of Polish geographers and cartographers, as it evidenced by the reviews of his maps in the journals „Polski Przegląd Kartograficzny” (Polish Cartographical Review) in 1923 and 1927 and „Czasopismo Geograficzne” (Geographical Journal) in 1923.

Keywords: the history of Ukrainian cartography, Stefan Rudnicki (Stepan Rudnytskyi), Galicia, the University of Lvov